

OPTYKA MECHANIKA PRECYZYJNA I PRZYRZĄDY OPTYCZNE	N O R M A B R A N Ż O W A	BN-84
	Części optyczne	5515-02
	Metoda ustalania dopuszczalnej smużystości	Grupa katalogowa 1340

1. WSTĘP

1.1. Przedmiot normy. Przedmiotem normy jest określenie metody ustalania dopuszczalnej smużystości w częściach optycznych znajdujących się poza płaszczyzną obrazową.

1.2. Określenia

1.2.1. smużystość rzeczywista S_r — zbiór smug zawartych w części optycznej.

1.2.2. smużystość podstawowa S_p — smużystość odniesiona do smug o największym dopuszczalnym natężeniu.

1.2.3. smużystość dopuszczalna S — zbiór smug powodujących mniejsze maksymalne deformacje czoła fali oraz mniejszy spadek jasności Strehla niż smugi określone przez smużystość podstawową.

1.2.4. smugi — ograniczone niejednorodności współczynnika załamania, zajmujące obszar mniejszy od powierzchni czynnej części.

1.2.5. powierzchnia względna smugi — iloraz powierzchni smugi przez powierzchnię przekroju wiązki aperturowej w miejscu lokalizacji smugi.

2. METODA USTALANIA SMUŻYSTOŚCI

2.1. Sposób ustalania smużystości dopuszczalnej S . Smużystość dopuszczalną określoną w 1.2.3 ustala się przez obliczanie smużystości podstawowej S_p .

2.2. Sposób zapisu smużystości podstawowej S_p części optycznej. Smużystość podstawową należy zapisać w postaci następującego wyrażenia

$$S_p = s_w \cdot W_{\max} \quad (1)$$

w którym:

s_w — łączna powierzchnia względna smug przy założeniu, że wszystkie mają natężenie $W_{\max}$,

$W_{\max}$ — największa dopuszczalna deformacja czoła fali na smugach wyrażona w częściach fali $\lambda = 546,1$ nm.

2.3. Sposób zapisu smużystości podstawowej wydzielonego obszaru części optycznej — wg PN-76/N-01630 p. 2.3.3.

2.4. Sposób zapisu smużystości rzeczywistej S_r — wg 2.2 i 2.3 z tą różnicą, że wyrażenia $s_w \cdot W_{\max}$ odnoszące się do różnych intensywności smug należy rozdzielić znakami plus

$$S_r = s_{w1} \cdot W_{1\max} + s_{w2} \cdot W_{2\max} + s_{w3} \cdot W_{3\max} + \dots \quad (2)$$

2.5. Obliczanie smużystości podstawowej w częściach optycznych

— założyć ubytek ΔJ jasności Strehla układu optycznego wywołany obecnością smug w częściach optycznych,

— obliczyć ubytek ΔJ_j jasności Strehla wywołany smugami w j -tej części, posługując się wzorem

$$\Delta J_j = \frac{\Delta J \cdot V_j}{\sum_{j=1}^N V_j} \quad (3)$$

w którym:

N — liczba części optycznych w całym układzie,

V_j — objętość j -tej części w obszarze wiązki aperturowej, mm^3 ,

— przyjąć największe dopuszczalne natężenie smugi w części; jeżeli nie ma fizycznie lub komercyjnie uzasadnionych ograniczeń, należy przyjąć $W_{j\max} = \lambda/2$,

— w pierwszej kolumnie tabeli odszukać wartość $W_{j\max}$, a w odpowiadającym jej wierszu — wartość ΔJ_j .

W nagłówku kolumny, w której znaleziono ΔJ_j odczytać dopuszczalną powierzchnię względną s_w smug o natężeniu $W_{j\max}$.

Zgłoszona przez Centralne Laboratorium Optyki
Ustanowiona przez Dyrektora Centralnego Laboratorium Optyki dnia 21 grudnia 1984 r.
jako norma obowiązująca od dnia 1 lipca 1985 r.
(Dz. Norm. i Miar nr 4/1985 poz. 8)

$W_{\max}$	S_w									
	0,01	0,02	0,03	0,04	0,05	0,06	0,07	0,08	0,09	0,10
0,05 λ	0,0003	0,0006	0,0009	0,0012	0,0015	0,0018	0,0021	0,0024	0,0027	0,0029
0,10 λ	0,0011	0,0023	0,0035	0,0046	0,0058	0,0070	0,0081	0,0093	0,0105	0,0116
0,15 λ	0,0025	0,0051	0,0076	0,0102	0,0127	0,0153	0,0178	0,0204	0,0229	0,0255
0,20 λ	0,0044	0,0088	0,0131	0,0175	0,0219	0,0263	0,0306	0,0350	0,0394	0,0438
0,30 λ	0,0089	0,0178	0,0268	0,0357	0,0446	0,0535	0,0624	0,0713	0,0803	0,0892
0,50 λ	0,0180	0,0360	0,0540	0,0720	0,0900	0,1080	0,1260	0,1440	0,1620	0,1800

cd. tablicy

$W_{\max}$	S_w				Ocena natężenia
	0,1	0,2	0,3	0,7	
0,05 λ	0,0029	0,0059	0,0088	0,011	II kat. smużystości wg BN-75/6861-05
0,10 λ	0,116	0,0232	0,0348	0,043	Granica wykrywalności przez lupę 5 $\times$ na czarno-białej krawędzi
0,15 λ	0,0255	0,0510	0,0765	0,095	III kat. smużystości wg BN-75/6861-05 Granica wykrywalności nieuzbrojonym okiem
0,20 λ	0,0438	0,0875	0,1313	0,163	—
0,30 λ	0,0892	0,1784			—
0,50 λ	0,1800				Umowne natężenie smug widocznych nieuzbrojonym okiem oraz silniejszych od III kategorii

Jeżeli w wierszu odpowiadającym $W_{j\max}$ wszystkie wartości są większe od dopuszczalnej dla części wartości ΔJ_j , należy przyjąć kolejną mniejszą wartość $W_{j\max}$, powtórzyć postępowanie jak wyżej i zapisać smużystość podstawową j -tej części:

$$S_p = s_w \cdot W_{j\max} \quad (4)$$

Ubytki jasności Strehla ΔJ_j odpowiadające w tablicy powierzchniom względnym większym od 0,1 należy interpolować liniowo z dokładnością do 0,01 s_w , posługując się pierwszymi dziesięcioma kolumnami tablicy.

Dopuszczalną powierzchnię smug s_w o innym natężeniu niż podano w tablicy oblicza się z przybliżonego wzoru

$$s_w = \frac{\Delta J_j}{1,8 (1 - \text{sinc } kW_{j\max})} \quad (5)$$

ślusznego dla $s_w \leq 0,3$ i $\Delta J \leq 0,1$.

Jeżeli powierzchnia względna smug przekracza 0,3 lub nie jest określona ($W_{\max}$ poniżej granicy wykrywalności), przyjmuje się, że ich powierzchnia względna wynosi 0,7.

W przyrządach o zmiennej przesłonie aperturowej smużystość podstawową obliczać dla najmniejszej przesłony.

W ostatniej kolumnie tablicy podano granice wykrywalności smug metodą wizualną oraz cieniową Dworzaka przyporządkowane odpowiadającym im deformacjom czoła fali $W_{\max}$.

2.6. Kryterium oceny smużystości rzeczywistej S_r części optycznej. W części optycznej lub w wydzielonym obszarze zamiast smużystości podstawowej można dopuścić smużystość rzeczywistą określoną wzorem

$$S_r = \sum_{i=1}^m (s_{wi} \cdot W_{i\max}) \quad (6)$$

w którym i — wskaźnik sumowania smug w części, zachowując następujące warunki:

— żadna smuga nie może być silniejsza od smugi podstawowej,

— spadek jasności Strehla spowodowany smugami rzeczywistymi nie może przekroczyć spadku wywołanego smużystością podstawową.

K O Ń C E C

Informacje dodatkowe

INFORMACJE DODATKOWE

1. Instytucja opracowująca normę — Centralne Laboratorium Optyki, Warszawa.

2. Normy związane

PN-76/N-01630 Rysunek techniczny. Zasady wykonywania rysunków części i zespołów oraz schematów optycznych
 BN-75/6861-05 Szkło optyczne. Badania smużystości szkła optycznego w blokach metodą bezimersyjną Dworzaka

3. Normy zagraniczne

RFN DIN 3140 Teil 3 Mass und Toleranzangaben fuer Optikeinzelteile Schlieren

4. Autor projektu normy — prof. dr hab. inż. Florian Ratajczyk — Instytut Fizyki Politechniki Wrocławskiej.

5. Podstawy teoretyczne przedmiotu normy. Jasność Strehla doskonałego układu optycznego obciążonego smugami opisano we wzorach:

$$J = \left(1 - \sum_i A_i\right)^2 + \left(\sum_i B_i\right)^2 \tag{I-1}$$

$$A_i = s_{wi} \cdot (1 - \text{sinc } kW_{i \max}) \tag{I-2}$$

$$B_i = s_{wi} \cdot \frac{kW_{i \max}}{2} \cdot \text{sinc}^2 \frac{kW_{i \max}}{2} \tag{I-3}$$

Można je zastąpić wzorem przybliżonym

$$\Delta J = 1,8 \cdot \sum_i A_i \tag{I-4}$$

słusznym w obszarze objętym tablicą. Podstawową zaletą tego wzoru jest addytywność przyczynków ubytku jasności Strehla pochodzących od poszczególnych smug. Ta zasada addytywności leży u podstawy niniejszej normy. Na tej podstawie można w sposób podany

w p. 2.5 obliczyć dopuszczalne ubytki jasności Strehla dla poszczególnych części oraz na podstawie równania

$$s_w = \frac{\Delta J}{1,8 \cdot (1 - \text{sinc } kW_{i \max})} \tag{I-5}$$

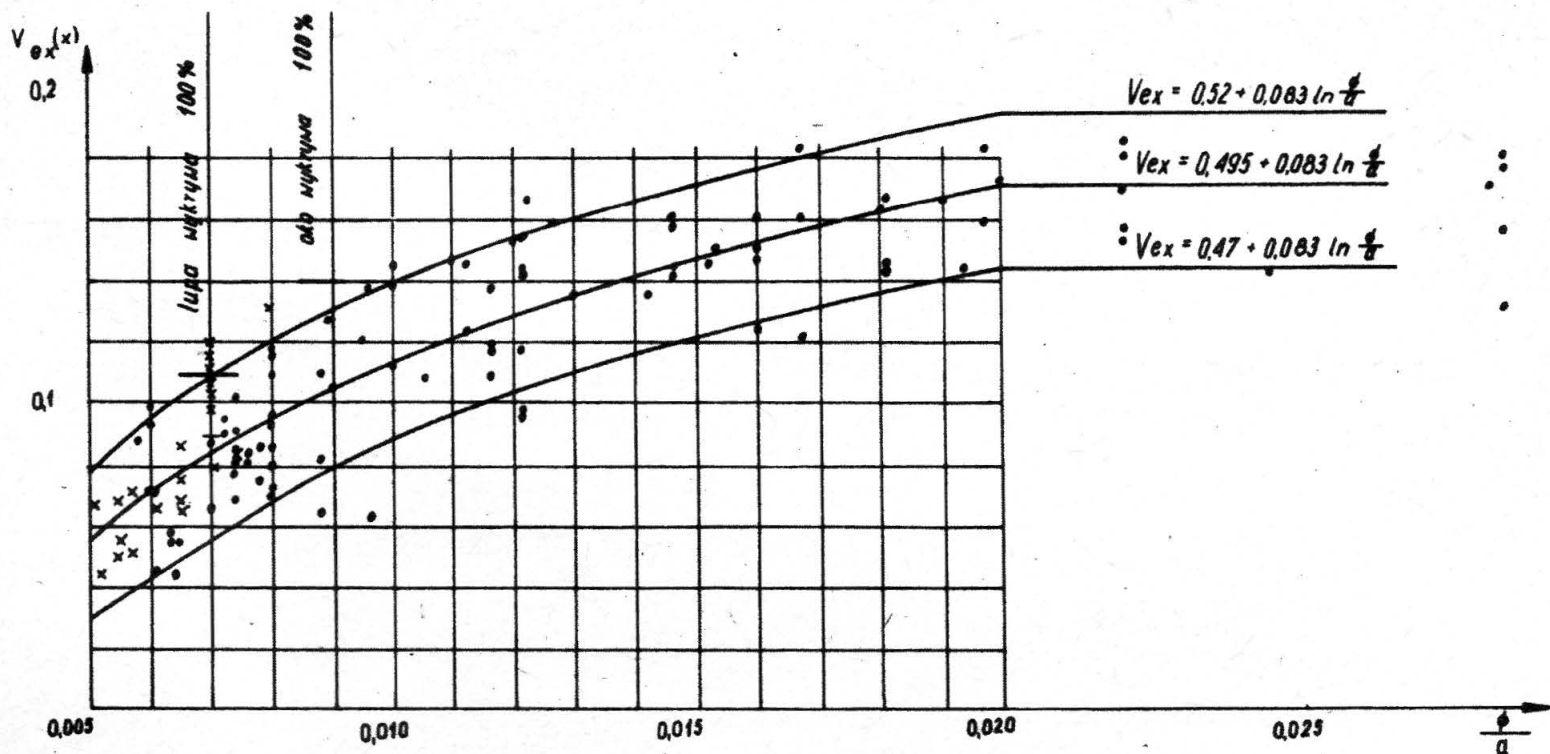
dla zadanej wartości $W_{i \max}$ w tablicy liniowo interpolować ΔJ w funkcji s_w , a także zamieniać smugę podstawową na równoważną liczbę smug o mniejszym natężeniu.

Dopuszczalna wartość $W_{j \max}$ częściej jest związana z czułością metod kontroli smużystości niż jej wyborem.

Ocena deformacji czoła fali w metodzie cieniowej Dworzaka oraz bezpośredniej obserwacji wizualnej przez lupę lub bez niej jest możliwa tylko w przybliżeniu. Na rysunku przedstawiono zbiór punktów doświadczalnych. Każdy z nich odpowiada ilorazowi średnicy źródła światła $\varnothing$ w metodzie Dworzaka do jego odległości a od badanej smugi, przy którym znika smuga o zmierzonym wcześniej natężeniu. Zbiór punktów ograniczono dwiema liniami, które mają następujący sens: przy danej czułości metody ($\varnothing/a$) wykrywa się wszystkie smugi leżące powyżej górnej granicy zbioru, nigdy natomiast nie obserwuje się smug leżących poniżej dolnej granicy; bezpieczny sposób określania smug polega na przyjęciu założenia, że oprócz smug widocznych, w części optycznej znajdują się jeszcze smugi o natężeniu na granicy wykrywalności metody zajmujące 0,7 powierzchni względnej; przy takiej powierzchni względnej smugi najsilniej obniżają jasność Strehla.

Spadki jasności Strehla podane w tablicy dla $S_w = 0,7$ wyliczono z przybliżonego wzoru

$$\Delta J_j = 0,67 (1 - \text{sinc } kW_{j \max}) \tag{I-6}$$

6. Literatura

Ratajczyk F.: Wpływ lokalnych niejednorodności i nieciągłości na jakość odwzorowania w instrumentach optycznych. Wydawnictwo Politechniki Wrocławskiej 1979

Ratajczyk F., Grzech Z., Pietraszkiewicz K.: Tolerowanie wad materiałowych szkła i obliczanie ich wpływu na wartość miar odwzorowania. Instytut Fizyki Politechniki Wrocławskiej 1982. Raport serii SPR nr 116/82 opracowany dla PZO Warszawa.

7. Przykłady ustalania dopuszczalnej smużystości

Przykład 1

Obliczyć smużystość dopuszczalną lupy achromatycznej.

Dane konstrukcyjne:

R	d_0	V_j
68,5 mm		
	0,7 mm	1,2 mm ³
22,5 mm		
	2,3 mm	4,1 mm ³
-33,3 mm		

Założenia:

1) Średnica wiązki aperturowej jest ograniczona średnicą źrenicy oka i wynosi 3 mm.

2) Dopuszczalny spadek jasności Strehla wynosi $\Delta J = 0,02$.

3) Smugi nie powinny być widoczne gołym okiem, a więc można dopuścić ich natężenie $W_{\max} = 0,15 \lambda$

Przyczynki spadku jasności Strehla dla soczewek na podstawie wzoru (3):

$$\text{dla soczewki 1} \quad \Delta J_1 = \frac{0,02 \cdot 1,2 \text{ mm}^3}{5,3 \text{ mm}^3} = 0,0045$$

$$\text{dla soczewki 2} \quad \Delta J_2 = \frac{0,02 \cdot 4,1 \text{ mm}^3}{5,3 \text{ mm}^3} = 0,0155$$

Obliczanie smużystości podstawowej wg p. 2.5:

$$\text{dla soczewki 1} \quad S_p = 0,02 \cdot 0,15 \lambda$$

$$\text{dla soczewki 2} \quad S_p = 0,06 \cdot 0,15 \lambda$$

Z powodu małego obszaru określania smużystości spełnienie wymagań podanych wyżej jest praktycznie niemożliwe. Z tego powodu wg wzoru (5) należy obliczyć $W_{\max}$, jaką może mieć dowolna liczba smug, nie obniżając jasności Strehla więcej niż obliczono wg wzoru (3). Dla soczewki 1 otrzymuje się $W_{1\max} = 0,032 \lambda$, dla soczewki 2 — $W_{2\max} = 0,06 \lambda$. W przybliżeniu można dla obu soczewek przyjąć $W = 0,05 \lambda$, co oznacza II kategorię smużystości.

Ostatecznie więc smużystość dopuszczalna:

$$\text{dla soczewki 1} \quad S = 1 \cdot 0,05 \lambda$$

$$\text{dla soczewki 2} \quad S = 1 \cdot 0,05 \lambda$$

Przykład 2

Obliczyć smużystość dopuszczalną obiektywu rzutnika.

Dane konstrukcyjne:

R	d_0	$\emptyset$	V_j
35,56 mm			
	5,1 mm	24 mm	1682 mm ³
-99,08 mm			
-30,27 mm			
	1,9 mm	22 mm	1391 mm ³
44,46 mm			
	5,7 mm	30 mm	2785 mm ³
-32,96 mm			

Założenia:

1) Średnica wiązki aperturowej jest równa średnicy czynnej soczewek

2) Dopuszczalny spadek jasności Strehla $\Delta J = 0,03$.

3) W dwóch pierwszych soczewkach ze względów komercyjnych smugi nie powinny być widoczne gołym okiem, w trzeciej — natężenia smugi nie określa się.

Przyczynki spadku jasności Strehla dla soczewek ze wzoru (3):

$$\text{dla soczewki 1} \quad \Delta J_1 = \frac{0,03 \cdot 1682 \text{ mm}^3}{5858 \text{ mm}^3} = 0,0086$$

$$\text{dla soczewki 2} \quad \Delta J_2 = \frac{0,03 \cdot 1391 \text{ mm}^3}{5858 \text{ mm}^3} = 0,0071$$

$$\text{dla soczewki 3} \quad \Delta J_3 = \frac{0,03 \cdot 2785 \text{ mm}^3}{5858 \text{ mm}^3} = 0,0143$$

Obliczanie smużystości dopuszczalnej wg p. 2.5:

$$\text{dla soczewki 1} \quad S = 0,03 \cdot 0,15 \lambda$$

$$\text{dla soczewki 2} \quad S = 0,03 \cdot 0,15 \lambda$$

$$\text{dla soczewki 3} \quad S = 0,01 \cdot 0,5 \lambda$$

Przykład 3

Smużystość podstawowa wynosi $S_p = 0,3 \cdot 0,15 \lambda$.

Za dopuszczalną należy uznać m.in. następującą smużystość rzeczywistą części:

$$S_r = (0,1 \cdot 0,15 \lambda) + (0,05 \cdot 0,1 \lambda) + (0,16 \cdot 0,05 \lambda)$$